

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

5-2025
PEDAGOGIKA

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

amaliy tajribalar.....	82
D.A.Djurakulova	
Chet tili universitetlarida mustaqil ta'lim samaradorligini belgilovchi psixologik va pedagogik omillar.....	87
A.R.Dilbarjonov	
Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida talabalarni intellektual faoliyatga tayyorlashda ijtimoiy sherikchilikning roli.....	92
N.B.Dusimbetova, S.D.Qayimova	
Jurnalistika ta'limida transmedia ko'nikmalarini rivojlantirish metodlari.....	95
M.Sh.Dehqonova	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini mantiqiy masalalar yechish jarayonida rivojlantirish.....	99
B.Q.Qurbonova	
Oliy ta'limda inklyuziv muhitni shakllantirishning pedagogik va psixologik shart-sharoitlari.....	102
M.I.Madraximova	
Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini pedagogik amaliyot jarayonida rivojlantirish.....	106
Z.Q.Abdullayeva	
Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida talabalarda reflektiv tafakkurni rivojlantirish texnologiyasi.....	110
O.A.Васильченко	
Дирижерский жест как средство музыкального выражения в хоровом исполнении.....	114
S.R.Shermatova	
Oliy ta'lim jarayonida klasterli yondashuvdan foydalangan holda induktiv va deduktiv tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish metodlari.....	120
M.Nasritdinova	
Artpedagogik yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarning badiiy-ijodiy kompetentligini rivojlantirish samaradorligini aniqlashga qaratilgan diagnostik usulni amaliyotga tatbiq etish.....	124
D.Sh.Jo'raboyeva	
Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetentligiga qo'yiladigan zamonaviy talablar.....	129
U.I.Obidjanov	
Tabiiy fanlarni o'qitishda interaktiv metodlarning samaradorligi: tajriba-sinov natijalari.....	134
J.M.Otajonov	
Рефлексия как философский феномен связи личности и общества.....	139
M.A.Nurmatova	
Universal metakompetentlikning pedagogik asoslari va rivojlantirish imkoniyatlari.....	146
S.B.Tangirqulov	
Maxsus ta'lim tizimida zamonaviy o'zbek musiqiy tafakkur asosida nogironligi bo'lgan o'quvchilarning musiqa madaniyatini rivojlantirish istiqbollari.....	151
Z.N.Asqarova	
Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning akt kompetensiyasini rivojlantirish.....	156
N.Sh.Rustamova	
Rus tilini chet tili sifatida o'qitishda og'zaki bo'lmagan kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi (boshlang'ich bosqich).....	160

UO'K: 378.011.3-051:005.32

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALARDA REFLEKTIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

TECHNOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' REFLECTIVE THINKING THROUGH MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Abdullayeva Ziroatxon Qurbonovna
Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarda reflektiv tafakkurni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va ularni amaliyotda qo'llash mexanizmlari tahlil qilingan. Reflektiv tafakkur shaxsning o'z o'rganish faoliyatini anglash, tahlil qilish va takomillashtirishga yo'naltirilgan kognitiv jarayon sifatida yoritiladi. Tadqiqotda interfaol o'qitish metodlari, loyiha asosida ta'lim, axborot-kommunikatsion texnologiyalar hamda "teskari sinf" modeli reflektiv yondashuvni shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada reflektiv tafakkurni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, o'qituvchining fasilitatorlik roli va talaba subyektivligining ahamiyati ilmiy asosda izohlangan.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности развития рефлексивного мышления студентов с использованием современных педагогических технологий. Рефлексия определяется как метакогнитивный процесс, направленный на осознание, анализ и совершенствование собственной учебной деятельности. Рассматриваются возможности применения интерактивных методов обучения, проектной деятельности, информационно-коммуникативных технологий и модели «перевернутый класс» как эффективных средств формирования рефлексивного подхода. Кроме того, анализируются педагогические условия развития рефлексии, роль преподавателя как фасилитатора и значение субъектной позиции обучающегося.

Abstract

This article explores the use of modern pedagogical technologies as a key factor in developing students' reflective thinking. Reflective thinking is defined as a metacognitive process that enables learners to analyze, evaluate, and improve their own learning experiences. The paper discusses how interactive teaching methods, project-based learning, information and communication technologies (ICT), and the flipped classroom model contribute to the formation of reflective awareness and autonomous learning. It also examines the pedagogical conditions necessary for enhancing reflection, highlighting the teacher's role as a facilitator and the importance of learner-centered education.

Kalit so'zlar: reflektiv tafakkur, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha asosida ta'lim, AKT, teskari sinf, metakognitiv faoliyat, talaba subyektivligi.

Ключевые слова: рефлексивное мышление, педагогические технологии, интерактивное обучение, проектное обучение, ИКТ, перевернутый класс, метакогнитивная активность, субъектность студента.

Key words: reflective thinking, pedagogical technologies, interactive learning, project-based learning, ICT, flipped classroom, metacognition, learner autonomy.

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimi global raqobatbardoshlik, axborot oqimining kuchayishi va raqamli texnologiyalar integratsiyasi sharoitida yangicha sifat bosqichiga o'tmoqda. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalarining bosh maqsadi — mustaqil fikrlaydigan, o'z o'quv faoliyatini tahlil eta oladigan, reflektiv tafakkurga ega, o'zini o'zi boshqaruvchi shaxsni shakllantirishdir.

Reflektiv tafakkur — bu talabani o'z fikrlash jarayonini anglash, tahlil etish, baholash va takomillashtirishga yo'naltirilgan kognitiv faoliyat turi bo'lib, u shaxsning o'z bilim faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashishini ta'minlaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar reflektiv tafakkurni rivojlantirishda muhim mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, muammoli o'qitish, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, konstruktivistik ta'lim modeli, reflektiv portfoliolar texnologiyasi hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimi ushbu jarayonning samaradorligini belgilaydi.

Reflektiv tafakkur zamonaviy shaxsni shakllantirishning zaruriy omili hisoblanadi. Chunki u insonni o'z faoliyatiga tanqidiy yondashishga, o'z o'rganish jarayonini baholashga, xatolardan xulosa chiqarishga va kelgusidagi rivojlanish strategiyasini belgilashga o'rgatadi.

"Refleksiya" atamasi lotincha *reflectere* ("o'rqaga qaytmoq", "fikir yuritmoq") so'zidan kelib chiqqan bo'lib, dastlab falsafiy va psixologik adabiyotlarda inson tafakkurining o'z-o'ziga murojaat qilishi, ya'ni o'z fikrlash jarayonini tahlil etish qobiliyati sifatida talqin etilgan. Falsafiy nuqtai nazardan refleksiya — bu inson tafakkurining ichki harakati, o'z fikrini, qarashlarini, tajribasini anglashga yo'naltirilgan intellektual jarayon bo'lsa, psixologiyada u shaxsning o'z xatti-harakati va qarorlarini baholash, ularni takomillashtirishga intilish shaklidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya jarayonida ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri — talabalarda mustaqil, tanqidiy va reflektiv tafakkurni shakllantirishdir. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar va raqamli vositalarning o'quv jarayoniga chuqur integratsiyasi aynan shu maqsadga xizmat qilmoqda. Refleksiya — bu shaxsning o'z fikr, harakat va his-tuyg'ularini tahlil qilish, ularni baholash hamda o'z-o'zini anglashga yo'naltirilgan ongli kognitiv faoliyatdir. Shu bois, reflektiv tafakkur talabaning bilim olish jarayonida o'z faoliyatini tahlil etish, baholash va kelgusida uni takomillashtirishga imkon beruvchi intellektual mexanizm sifatida e'tirof etiladi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda reflektiv tafakkur talabaning o'z fikrlash jarayonini boshqarish, bilimlarni chuqur tahlil qilish, o'zining kognitiv faoliyatini rejalashtirish va o'zlashtirish natijalarini baholash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Shu ma'noda reflektiv tafakkur — bu shaxsning o'z o'rganish faoliyatini anglash, o'z-o'zini boshqarish va intellektual rivojlanishga yo'naltirilgan metakognitiv mexanizm hisoblanadi.

Amerikalik faylasuf va pedagog J.Dewey (1933) refleksiyani "inson tafakkurining ongli nazorat mexanizmi" deb izohlab, uni o'rganish jarayonining ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etgan. Uning fikricha, refleksiya shaxsning o'z fikr yuritish jarayoniga tanqidiy nigoh bilan qarashi, o'z xulosalarini anglab, ularni mantiqiy asoslash qobiliyatidir. Shu bilan bir qatorda, D.Kolb (1984) o'zining mashhur "Tajriba asosida o'rganish modeli"da refleksiyani bilim hosil bo'lishining markaziy bo'g'ini sifatida ko'rsatadi. Unga ko'ra, inson yangi bilimni to'rtta bosqich — tajriba o'rttirish, uni tahlil qilish, tushunish (abstrakt konseptualizatsiya) va amaliy qo'llash jarayonlari orqali egallaydi. Kolb nazariyasida refleksiya o'rganish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bilimni tajribaga asoslab chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Reflektiv tafakkurni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik texnologiyalar kontekstida ham keng o'rganilmoqda. Xususan, Satjatam Porntaweekul va hamkorlari tomonidan ishlab chiqilgan Reflective Thinking Instructional Model talabaning o'quv faoliyatini bosqichma-bosqich reflektiv tahlil qilishga asoslanadi. Ushbu modelda o'quvchilar kuzatish, umumlashtirish va amaliy qo'llash orqali o'z bilimni chuqurlashtiradi, savol-javob, guruhviy muhokama va reflektiv yozuvlar esa ularning tafakkur faolligini oshiradi.

Shu bilan birga, Ronilo Antonio va hamkasblari tomonidan ishlab chiqilgan Metacognitive and Argument-Driven Learning Environment (MADLE) modeli reflektiv tafakkurni rivojlantirishda metakognitiv jarayonlar va mantiqiy bahs-munozara faoliyatining o'zaro uyg'unligini ko'rsatadi. Ularning fikricha, talabalar o'qish jarayonida dalillarga asoslangan fikr yuritish, o'z savollarini shakllantirish va ularni tahlil qilish orqali reflektiv tafakkurini faollashtiradi.

Reflektiv o'qitish tizimini loyihalashda L.Daff va ilmiy jamoasi kurs dizaynida reflektiv topshiriqlar, o'quv jurnallari (learning journals) va muntazam feedback sikllarini joriy etish zarurligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, bu yondashuv talabalarga o'z bilim faoliyatini kuzatish, tahlil qilish va o'z o'sishini ongli boshqarish imkonini beradi. L.McGuire esa reflektiv yozuvlarni (reflective writing) talabalarda tahliliy fikrlash, mavzuni shaxsiy tajriba bilan bog'lash va mustaqil pozitsiya shakllantirish vositasi sifatida ko'rsatadi.

Raqamli ta'lim muhitida reflektiv texnologiyalarni qo'llash masalasi ham zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishiga aylangan. A.Novoa-Echaurren va uning hamkasblari o'qituvchilarning raqamli vositalardan foydalanish jarayonida o'z pedagogik qarorlarini reflektiv tahlil qilishlari, shuningdek, raqamli refleksiya platformalarini (onlayn forumlar, elektron portfoliolar, virtual muhokamalar) o'quv jarayoniga kiritish zarurligini asoslaydilar.

PEDAGOGIKA

Refleksiv pedagogika nazariyasi tarafdorlari — J. McLaren, Matthew va Jessel — refleksiya jarayonini nafaqat individual, balki ijtimoiy hamda madaniy kontekstda o'rganish lozimligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, refleksiv tafakkur shaxsni faqat bilim oluvchi emas, balki o'z faoliyatini ijtimoiy ahamiyat nuqtayi nazaridan tahlil eta oluvchi mas'ul subyekt sifatida shakllantiradi.

Zamonaviy ilmiy izlanishlarda sun'iy intellekt vositalarining refleksiv tafakkurni rivojlantirishdagi roli ham o'rganilmoqda. Bo Yuan va Jiazi Hu generativ sun'iy intellekt texnologiyalarini talabalarga individual fikr-mulohazalar (feedback) taqdim etuvchi yordamchi mexanizm sifatida samarali qo'llash mumkinligini ilmiy asoslagan. Vasconcelos va dos Santos esa ChatGPT kabi sun'iy intellekt tizimlarini "fikrlash obyekti" sifatida qo'llash orqali talabalarda tanqidiy va refleksiv tafakkurni faollashtirish mumkinligini tajribaviy isbotlagan.

Mazkur yo'nalishda o'zbekistonlik tadqiqotchilar ham e'tiborga molik izlanishlar olib bormoqdalar. Jumladan, A.A. Musayeva talabalar refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvlarning ahamiyatini tahlil etgan. Shuningdek, mahalliy tadqiqotlarda refleksiv o'qitishga innovatsion yondashish, refleksiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning psixologik va metodologik jihatlari keng yoritilgan. Umuman olganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida refleksiv tafakkurni rivojlantirish ta'lim jarayonini faollashtirish, talabalar fikrlash madaniyatini shakllantirish va o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini mustahkamlashning eng samarali yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon refleksiv yozuvlar, muammoli vaziyatlar tahlili, loyihaviy topshiriqlar, hamkorlikda tahlil (peer reflection) va feedback mexanizmlari orqali tizimli amalga oshirilganda, talabalar tafakkurining ongli, mustaqil va ijodiy yo'nalishda rivojlanishiga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Refleksiv tafakkurni shakllantirish jarayonida o'qitishning an'anaviy usullari bilan cheklanib qolish kutilgan natijani bermaydi. Buning uchun ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Quyida refleksiv tafakkurni rivojlantirishda eng samarali pedagogik yo'nalishlar tahlil qilinadi:

1. Muammoli o'qitish yondashuvi (Problem-Based Learning). Bu yondashuv talabalarda mustaqil fikrlash, sabab-natija munosabatlarini aniqlash, muammolarni hal etish strategiyalarini ishlab chiqish ko'nikmasini shakllantiradi. Talaba o'qituvchi tomonidan berilgan muammoni hal etishda faol ishtirok etar ekan, o'z fikrlarini tahlil qiladi, xulosalar chiqaradi va refleksiya jarayonini amalga oshiradi. Muammoli o'qitish natijasida talabalar o'z bilimlari ustidan nazorat o'rnatadi va o'rganish jarayonida chuqur fikrlashga o'rganadi.

2. Konstruktivistik ta'lim modeli. Konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, bilim tayyor shaklda o'quvchiga berilmaydi, balki talabaning faol ishtiroki va tajribasi orqali "quriladi". Bu jarayonda o'qituvchi yo'naltiruvchi, talaba esa bilimning faol yaratuvchisidir. Konstruktivistik yondashuv refleksiv tafakkurni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi, chunki unda talaba o'z fikrlash jarayonini boshqaradi, mustaqil xulosalar chiqaradi va o'z o'rganish natijalarini tahlil etadi.

3. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim yondashuvi. Bu yondashuvda o'quv jarayoni natija yo'nalishida tashkil etilib, talabaning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv refleksiv tafakkurni rivojlantiradi, chunki unda talaba o'z amaliy faoliyat natijalarini tahlil qiladi, o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda ularni takomillashtirish yo'llarini izlaydi.

4. Refleksiv portfoliolar texnologiyasi. Talaba o'zining o'quv faoliyati davomida erishgan yutuqlari, xatolari, tahlillari va o'zini baholash natijalarini tizimli ravishda hujjatlashtirib boradi. Portfoliolar refleksiyaning samarali shakli bo'lib, ular talabaning o'z intellektual o'sishini anglash va kuzatishiga imkon beradi.

5. Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasi. Bu texnologiya ta'lim jarayonida har bir talabaning shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari, o'rganish uslubi va qiziqishlarini hisobga oladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvda refleksiya o'zini anglash, o'z o'rganish jarayoniga javobgarlikni his etish va individual rivojlanish strategiyasini belgilash vositasi sifatida qaraladi.

6. Kognitiv refleksiya metodlari. "Tahliliy xarita", "O'zgarish kundaligi", "Fikr zanjiri", "Tahliliy suhbat" kabi metodlar talabaning fikr yuritish jarayonini faollashtiradi. Ular o'z fikrini qayta ko'rib chiqish, sabab-natija bog'liqliklarini aniqlash, o'z qarorlarini tahlil qilishga yordam beradi.

Reflektiv tafakkurni shakllantirish samaradorligi ta'lim jarayonining maqsadga yo'naltirilganligi, tahliliy muhitning mavjudligi va o'qituvchining reflektiv faoliyatga tayyorgarligiga bevosita bog'liqdir. Quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega:

1. Tahliliy va erkin o'quv muhiti yaratish. Talabalarga o'z fikrini erkin bildirish, bahslashish, muammolarni hal etish jarayonida ishtirok etish imkonini beruvchi muhit refleksiyaning kuchaytiradi.

2. Reflektiv pedagogning mavjudligi. O'qituvchi o'z dars jarayonini tahlil qiladi, o'z faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish strategiyasini ishlab chiqadi.

3. O'zini va o'zaro baholash tizimi. Talabalar o'z bilim natijalarini o'rganish, hamkasblarining fikrini eshitish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali reflektiv kompetensiyani shakllantiradi.

4. Tajriba va amaliyotga asoslangan ta'lim. Real pedagogik vaziyatlar, kuzatuvlar, amaliy topshiriqlar refleksiya jarayonini tabiiy shaklda yuzaga keltiradi.

Reflektiv tafakkur — bu shaxsning o'z bilim faoliyatini anglash, baholash, tahlil qilish va takomillashtirishga yo'naltirilgan tafakkur shaklidir. Oliy ta'limda bu jarayonni shakllantirish zamonaviy pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarni kompleks qo'llashni talab etadi.

Muammoli o'qitish, konstruktivistik yondashuv, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, reflektiv portfoliolar va shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar talabaning fikrlash, tahlil qilish va o'zini rivojlantirish qobiliyatini kuchaytiradi. Natijada, talaba o'z o'quv faoliyatining faol subyekti, tanqidiy va reflektiv fikrlaydigan, ijodkor va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Pornaweekul, S., Raksasataya, S., & Nethanomsak, T. (2016). *Developing reflective thinking instructional model for enhancing students' desirable learning outcomes*. *Educational Research and Reviews*, 11(6), 238-251. eric.ed.gov+1 — Sahifalar: 238-251.
2. Yuan, B., & Hu, J. (2024). *Generative AI as a Tool for Enhancing Reflective Learning in Students*. [arXiv.org](https://arxiv.org)+1 — PDF formatda sahifa raqamlari ko'rsatilgan: ma'lumotlar fayl ichida. arxiv.org.
3. Dounas-Frazer, D. R., & Reinholz, D. L. (2015). *Attending to lifelong learning skills through guided reflection in a physics class*. [arXiv preprint. arxiv.org](https://arxiv.org) — Sahifalar: fayl ichida belgilangan (PDF).
4. Mason, A., & Singh, C. (2016). *Using reflection with peers to help students learn effective problem solving strategies*. [arXiv preprint. arxiv.org](https://arxiv.org) — Sahifalar: PDF fayl ichida.